

TÓTH MIKLÓS BÁLINT

NICOLÁS GÓMEZ DÁVILA POLITIKAI TEOLÓGIÁJA*

A politikai teológia – mint az emberi világ helyes értelmezésére törekvő megközelítésmód – története rendkívül hosszú múltra tekint vissza. Az európai civilizációra hagyományosan az volt a jellemző, hogy vallás és politika között minden érzékelt és felismert sajátossága ellenére szoros, sőt megbonthatatlan köteléket feltételezett. Ez egészen a felvilágosodásig így volt, azonban az elmúlt több mint két évszázadban végbement szekularizáció hatására az említett szférák különválására és önállósodására került sor. Ebből természetesen az is következik, hogy a politikai teológia alapelveit követő gondolkodók és az általuk írott művek a modern szellemi erőterben hátrébb kényszerültek. Mindazonáltal távolról sem állíthatjuk, hogy hatásuk elhanyagolható lett volna: elég, ha a politikaelmélet kiemelkedő alakja, Carl Schmitt azon sokat hivatkozott állítását¹ idézzük, mely szerint „a modern államelmélet minden jellemző fogalma szekularizált teológiai fogalom”.²

Írásomban az itthon kevésbé ismert kolumbiai filozófus, Nicolás Gómez Dávila (1913–1994) munkásságát vizsgálom a politikai teológia prizmáján keresztül. A fogalmi keretek tisztázása és a műfaji sajátosságok áttekintése után igyekszem rámutatni arra, hogy Dávila életművének megértéséhez akkor juthatunk a legközelebb, ha a politika és a vallás egységének téziséből indulunk ki. Azt állítom, hogy pontosan ebből a perspektívából nyer igazán értelmet a szerző rendíthetetlen modernitásellenessége – vagyis korunkat alapvetően a politika teológia szervezőelvként való elvetése miatt bírálja. Végezetül kitérek arra, a kolumbiai gondolkodó milyen választ adott arra a kérdésre, hogy lehetséges-e egy alapvetően szekularizált világban hűnek maradni a tradicionális egység elképzeléséhez.

Ahogy említettem, a politikai teológia sokáig az európai szellemi fejlődés meghatározó vonása volt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ennek a felfogásnak létezne egyetlen, mindenki által elfogadott meghatározása. Nem kívánok most részletesen belemenni a fogalmi és megközelítésbeli különbségekbe, hiszen messze vinne minket eredeti célunktól. Kiindulópontnak tökéletesen megteszi, ha ideidézzük a 19. században élő spanyol politikai gondolkodó, Donoso Cortés fő művét. Az *Esszé a katolicizmusról, a liberalizmusról és a szocializmusról* nyitófejezete a következő címet viseli: *Arról, hogy minden nagy politikai kérdés mögött ott rejlik egy nagy teológiai kérdés*.³ Ennek

* A tanulmány a 2017. október 20-i *La revanche de Dieu – Felekezeti és politikai hatalom a modern korban* című konferencián tartott előadásomon alapul. Észrevételeikért és javaslataikért köszönettel tartozom Balázs Zoltánnak, Mike Károlynak és Nyírkos Tamásnak.

¹ Azt természetesen látnunk kell, hogy Schmitt politikai teológiája eltér a hagyományos politikai teológiától, ugyanis számára a teológia pusztán analógiaként szolgált a politika világának megértéséhez, vagyis nem osztotta a politika és a vallás megbonthatatlan egységének téziséét.

² Carl SCHMITT: *Politikai teológia*, ELTE ÁJK, Budapest, 1992, 19.

³ Juan DONOSO CORTÉS: *Ensayo sobre el Catolicismo, el Liberalismo y el Socialismo* [1851], Biblioteca Virtual, 2003 (<http://www.biblioteca.org.ar/libros/70792.pdf>), 2.

alapján úgy definiálhatjuk a politikai teológiát, mint azt a felfogást, amely teológiai megfontolásokat alapul véve von le politikai következtetéseket.

A cortési megállapítást Dávila is minden kétséget kizáróan magáénak érezte, azonban explicite sohasem hivatkozott Cortésre.⁴ Mielőtt azonban mélyebben megvizsgálánk a kolumbiai filozófus gondolkodását, érdemes röviden szólni arról a műfajról, amelyben leginkább megtalálta felfogásának kifejezésére legalkalmasabb módot.

Hogyan olvassuk Dávilát?

Dávila saját meghatározása szerint széljegyzeteket írt egy rejtett szöveghez. Megközelítése a görög szkólionok mintáját követi, amelyek a nagy művek lapjainak szélére írt kísérőszövegek, kommentárok voltak. Ezek szerepe abban állt, hogy az olvasó számára magyarázatot nyújtsanak és megvilágítsák a mélyebb mondanivaló megértéséhez szükséges, esetleg kevésbé nyilvánvaló összefüggéseket. A szkólion sajátossága, hogy míg az eredeti mű szerzője ismert, addig a kommentárok alkotóinak neve a homályba vész.

A kolumbiai filozófus munkássága a fenti koncepciót követi, azonban Dávila megfordítja a szerkezetet. Esetében a rejtett szöveg a görög-római–keresztény kultúra által megalapozott nyugati gondolkodást, precízebben fogalmazva annak legkiválóbb szerzőit jelenti. Ennek megfelelően széljegyzetei az elmúlt évezredek szellemi tevékenységéhez fűzött kommentárok, észrevételek. Habár Dávila nevesíti időnként azokat a gondolkodókat, akikkel egyfajta dialógust folytat, a lényeg mégis abban rejlik, hogy eszmei értelemben bekapcsolódjon az európai civilizáció keretezte intellektuális vérkeringésbe. Azaz ebben a konstellációban a széljegyzetelt szöveg szerzője anonim marad, a kommentárok írója pedig ismertté válik.⁵

A sajátos műfaj átfogó használata szükségképpen maga után vonja a kérdést: lehetséges-e felvázolni Dávila gondolkodását? A felvetés mögött ott rejlik az a természetes kétely, amely azt a problémát övezi, hogy vajon a töredékek összessége egységes egészet alkot-e. Másképp fogalmazva: milyen következtetést vonjunk akkor, ha az aforizmák olvasása közben egymásnak ellentmondó gondolatokat találunk?

Dávila munkássága kétségkívül nem tesz eleget a modern filozófia azon alapkövetelményének, miszerint a megalkotott gondolatmenetnek konzisztensnek kell lennie. Más kérdés, hogy – amiképpen erre a későbbiekben még kitérek – a kolumbiai filozófus tudatosan nem kívánt megfelelni a konzisztencia elvárásának. A szerző saját megközelítése értelemszerűen még nem elegendő számunkra ahhoz, hogy negligáljuk a probléma meglétét, ezért más értelmezési keretben kell vizsgálnunk Dávila gondolkodását.

Véleményem szerint helyesebben járunk el, ha konzisztens filozófia helyett koherens világnézetként tekintünk a töredékei alapján összeálló képre. Ez azt jelenti, az ellentmondás-mentesség esetleges elmaradásából nem következik, hogy kénytelenek vagyunk elvetni a széljegyzetek alkotta szellemi teljesítményt. Ugyanis az aforizmák sokasága alapján lehetőse-

⁴ Vö. Miguel SARALEGUI: *Nicolás Gómez Dávila como crítico de la cultura hispánica*, Ideas y valores 2016/3., 318.

⁵ Michaël RABIER: *Biblioteca gomezdaviliana: las fuentes bibliográficas del pensamiento de Nicolás Gómez Dávila (I)*, Revista Interamericana de Bibliotecología 2013/3., 237.

günk adatik meghatározni a dávilai gondolkodás kontúrjait. Ehhez fel kell fedoznünk azokat az intellektuális alapot adó pontokat, amelyek vissza-visszatérően megtalálhatóak a széljegyzetekben. Ez nem elsősorban mennyiségi kérdés – bár minden bizonnyal számszerűsítve is kimutatható az őt különösen foglalkoztató problémák jelenléte –, hanem sokkal inkább a gondolati szerkezet és annak főbb csomópontjainak megelégsére kell törekednünk.

Írásomban azt a módszert követem, hogy az egyes témákban vallott nézeteit a szerző két-három megvilágító erejű aforizmájának középpontba állításával mutatom be. A széljegyzeteken kívül bevettem a vizsgált írások közé *A hiteles reakció*s című esszéjét is,⁶ mert összegző jellege miatt alkalmas arra, hogy segítségével feltárjuk Dávila gondolkodásának kevésbé nyilvánvaló vonásait is.

Fontos hozzátenni, a konzisztens filozófia helyett a koherens világnézet fogalmának hangsúlyozása nem hoz magával érték- vagy értékességbeli visszalépést: a váltás mögött a tudás természetével és megszerzhetőségével kapcsolatos dilemmák állnak, ahogyan ezt a következőkben is látni fogjuk.

Tudás és tudomány

*Az igazságot nem szemből, hanem oldalról kell elcsípni.*⁷

*Ami a filozófiában nem töredék, az család.*⁸

*Összefüggő világképe legfeljebb Istennek van.*⁹

A rövid, tömör, már-már kinyilatkoztatásszerű aforizmak stílár is számos lehetőséget tartogatnak, ám a valódi megfontolás mögöttük nem formális. Dávila meggyőződése szerint ugyanis a világról alkotott tudásunk szükségképpen töredékes; nem vagyunk képesek átfogó, létezésünk és valóságunk minden részletét tökéletesen és hézagmentesen leíró magyarázatot adni. Elkerülhetetlenül van valami nevetséges önhietség azon filozófusok, szociológusok, társadalomtudósok törekvésében, akik sok évtized kitartó munkájával konzisztens, minden problémára választ adó elméleteket dolgoznak ki, melyeket – miután nyilvánvalóvá válik kudarcuk – nem sokkal később új, szintén konzisztensnek tűnő teóriák váltanak fel.

Eme elképzelés szintén politikai-teológiai megalapozottságú. Dávila az imént jellemzett tudományos gögben az Édenből való kiűzetéshez vezető ösbűnt látja, amely mögött a dölyfös emberi igyekezet áll, hogy istenné váljon maga is. Az előreláthatóan elkerülhetetlen kudarc csak abban az esetben előzhető meg, ha belátva gyarlóságunkat intellektuális értelemben sem

⁶ [Dávila *El reaccionario auténtico* című művét a jelen tanulmány szerzőjének fordításában és bevezetőjével lásd lapunk egy korábbi számában: TÓTH Miklós Bálint: *Nicolas Gómez Dávila: Egy reakció Kolumbiából*, Kommentár 2016/6., 3–9. A továbbiakban: *A hiteles reakció*s. – *A Szerk.*]

⁷ Nicolás Gómez DÁVILA: *További széljegyzetek egy rejtett szöveghez*, Qadmon, Budapest, 2014, 58. [A továbbiakban: *További széljegyzetek*.]

⁸ *További széljegyzetek*, 174.

⁹ Nicolás Gómez DÁVILA: *A modernitás remetéje. Széljegyzetek a töredékek katedrálisához*, ford., kommentár Hudy Árpád, Concord Media, Arad, 2013, 7. [A továbbiakban: *Széljegyzetek*.]

törünk magasabbra, mint amire hivatottak vagyunk. Az ehhez szükséges alázat kifejlesztése – más erényekhez hasonlóan – csak egyfajta lemondással érhető el.

Mindebből viszont nem következik az, hogy a tudás szilánkjai ne lennének elérhetőek az ember számára. A bölcsesség fogalma ugyanis nem a lezárt és befejezett megismerést takarja, hanem azt, hogy betekintést nyerünk létezésünk egy-egy szeletére. A töredékes tudás tehát a legtöbb, amelynek megszerzésére törekedhetünk. Mindazonáltal Dávila bizonytalannak mutatkozik a hit és a bölcsesség viszonyát illetően. Annak ellenére, hogy a filozófia és a filozófiai hagyomány tiszteletét vallotta, némely gondolata arról árulkodik: bármilyen értékes is legyen tudásunk, végsősoron a teológia alárendeltjeként tekinthetünk csak rá („Csak abban a filozófiában hiszek, amely megerősíti a legelemibb vallási intuíciókat”¹⁰). Egyes aforizmái alapján gyanakodhatunk arra, hogy nézetei mögött fideista meggyőződés húzódik.¹¹ Ebből a perspektívából nézve viszont töredékei sokkal inkább sejtéseknek tűnnek, azaz a megértésre irányuló mozzanat mellett megtalálható bennük a transzcendens nyitottság igénye is.

Mint láthattuk, a Dávila védjegyévé vált műfaji megoldások mögött végiggondolt és következetesen végigvitt elvek találhatók.¹² Ezek a meggyőzések szervesen illeszkednek politikai-filozófiai világnézetébe, azonban ennek felfejtésére, nézeteinek felfűzésére csak indirekte van lehetőségünk. A szerző az általa büszkén vállalt „reakciós” jelzőnek megfelelően intellektuális tevékenysége jelentős részét a modern kor kritikájának szentelte. Ebből ered, hogy sokkal kevesebb energiát fordított a politikai-teológiai megközelítés alátámasztására, ám annál többet a politikai teológia meghaladottságát valló eszmék bírálataira. Álláspontja szerint nem azt a felfogást kell megindokolni, amelyik az emberi létezés hagyományos kereteinek megágyazott, hanem a tradicionális rendet felforgató ideológiákat kell cáfolni és határozottan elutasítani.

Teológia és morál

*Csak a teocentrikus világnézet nem redukálja az embert az abszolút jelentéktelenségig.*¹³

*A legnagyobb modern téveszme nem az, hogy Isten halott, hanem hogy az ördög az.*¹⁴

*Az ateizmus nem szabaddá, hanem a legszurdabb immanens üdvözülési ígéretek rabjává teszi az embert.*¹⁵

A teológiai szempont primátusa nem csupán Isten megkerülhetetlenségét vonja maga után, hanem kidomborítja a Gonosz és a Bűn jelentőségét is. A modernitás elvrendszerének a fölöttünk álló hatalom elképzelésénél sokkal nagyobb belső ellentmondást jelentett az eredendő bűnösség gondolata, hiszen a haladásközpontú felfogás végén álló tökéletesülés lehetőségét

¹⁰ *További széljegyzetek*, 190.

¹¹ Vö. KRZYSTOF URBANEK: *La recepción de la obra de Nicolás Gómez Dávila en Polonia*, Pensamiento y Cultura 2013/2., 41.

¹² Vö. FRANCO VOLPI: *Una voz inconfundible y pura. Prólogo* = NICOLÁS GÓMEZ DÁVILA: *Notas*, Villegas Editores, Bogotá, 2003, 13.

¹³ *További széljegyzetek*, 145.

¹⁴ *Széljegyzetek*, 21.

¹⁵ *Széljegyzetek*, 22.

is megsemmisíti, ha bebizonyosodik: gyarlóságunk természetünkből eredő tény, melynek feloldására önerőből nincs mód. Dávila itt szintén a góg problémáját érzékeli: a modern ember szüntelenül felfelé törekszik, miközben nem hajlandó tudomásul venni, hogy a megváltás csak kívülről jöhet; a kegyelem nem megszereshető vagy kiérdemelhető. Az isteni akarat alárendeltjeiként csak reménykedhetünk abban, hogy a kifürkészhetetlen felsőbb jóindulat feloldozást nyújt számunkra a végítélet pillanatában.

A teológia és a politika között egyfajta kapocsként, összekötő elemként funkcionál a morál. A hagyományos európai kultúrának immanens része volt az a meggyőződés, hogy az erkölcsi kérdések – végeredményben a jó és a rossz közti különbségtétel – csakis az örök teológiai szembenállás leképeződéseként értelmezhető. Ebből következik, hogy amikor a felvilágosodás morálfilozófusai megalkották a szekularizált erkölcsöt, valójában egy, a saját kötőerejétől megfosztott elvrendszert próbáltak formális keretek közé szorítani. Az Isten fogalmát kizáró koncepció nem képes betölteni alapvető rendeltetését, mert a végső szempontok, melyekre erkölcsi ítéletalkotáskor hivatkoznunk kell, kívül esnek a moralitás tereumán.

A lényegileg lecsupaszított erkölcsi gondolkodás végeredménye az emberi jogok doktrínája. Habár bizonyos vonásai miatt emlékeztet a kereszténységre – ilyen például az egyetemessége –, ám óriási különbség, hogy a korábbiakkal ellentétben most egy illékony fogalom, az emberi méltóság kerül középpontba. A stabil és maradandó alapok hiánya miatt azonban kiüresített referenciaponttá válik, melynek tartalmi hiátusát csak azzal képes ellensúlyozni, hogy a demokratikus kor elvárásainak megfelelően az ember és az emberi akarat feltétel nélküli tiszteletét hirdeti.

Az emberijogi gondolkodás határozott elutasítása nem jelenti azt, Dávila felfogásában ne lenne helye a méltóságnak. Azonban fontos megjegyezni, hogy nála ez nem az emberi létezésből fakadó érték és nem születésünktől fogva adott, hanem kizárólag az isteni jóindulat adománya. Ez maga után vonja, hogy nem jelölhetjük meg végső hivatkozási pontként, hiszen pusztán a felsőbb akarat derivátuma.

Egyenlőség és egyenlőtlenség

*Az élet a hierarchiák műhelye. Csak a halál demokrata.*¹⁶

*Van valami végképp alantás abban, aki csak egyenlőket hajlandó elfogadni, és nem keres fáradhatatlanul feljebbvalókat.*¹⁷

Az emberi együttélés története során sokáig evidenciának tűnt, hogy a társadalom tagjai között jelentős különbségek léteznek. Eltérő tulajdonságaink mögött részben természeti eredetű adottságok állnak: a fizikai jellegzetességeinket, a testi erőnket, a képességeinket, a nemünket alapvetően készen kapjuk, melyeken javítani, fejleszteni vagy változtatni csak korlátozottan vagy egyáltalán nincs módunk. A differenciák másik része társadalmi-politikai meghatáro-

¹⁶ *Széljegyzetek*, 7.

¹⁷ *További széljegyzetek*, 33.

zottságú: minden civilizációban voltak vezetők és követők, urak és szolgák. Nem kizárt, hogy egyesek képesek életük folyamán feljebb jutni a társadalmi ranglétrán, míg mások kényszerűségből függő viszonyba kerülnek valakivel szemben. Az időnként bekövetkező mélyreható politikai átalakulások sem szüntették meg az emberi közösségek hierarchikus szerkezetét, még ha az alá- és fölérendelték helyet is cseréltek olykor a történelem fordulópontjain.

A harmadik – és Dávila számára igazán lényeges – típust azok az emberi különbségek alkotják, amelyeknek valamilyen értelemben morális jelentőséget tulajdoníthatunk.¹⁸ Itt leginkább arra kell gondolni, hogy milyen eltéréseket tapasztalhatunk egyének között az erénybeli kvalitásaikat illetően. A jellemvonások különböző értékéből fakad, hogy képesek vagyunk ezeket rangsorolni, majd hierarchiába állítani. A probléma fontosságát jól mutatja, hogy az antik és a középkori gondolkodás mekkora hangsúlyt helyezett ezen, manapság morálfilozófiaiak nevezett kérdésekre.

Habár voltak előzményei, radikális fordulatot mégis a francia forradalom hozott e téren. Az egyenlőségelv mindenek elé helyezésével a társadalom többségét képező középszerű, ám politikailag aktivizált tömegek úgy érezhették, hogy eljött az ő idejük. Olyan történelmi pillanatnak látták, amely lehetőséget teremt számukra arra, hogy a presztízsből felettük lévőekkel egy szintre kerülhessenek. De ahogy az a társadalmi kataklizmák esetében történni szokott, a viszonyok kiegyenlítődése nem az alsóbb csoportok felemelésével, hanem a felsőréteg, az arisztokrácia szétverésével következett be. Dávila meglátása szerint az egalitarizmus pusztító eszméje helyrehozhatatlan kulturális károkat okozott, amikor lerombolta azt a kulturális és magatartásbeli mintát, amely mindig is követendő példaként, de legalábbis referenciapontként útmutatót nyújtott a nép számára. Ennek eltűnével az alsóbb társadalmi osztályoknak már csak saját létformája, gondolkodása, szokásai nyújtottak fogódzót. Így pedig megszűntek azok a keretek, amelyek az egészséges emberi jellem kialakulásához szükséges felfelé törekvésnek teret adhatnak.

Az emberi világ hierarchikus jellege – legyen szó politikai berendezkedésről, egyházzal vagy családról – mindazonáltal csak távolról és tökéletlenül másolja a létezés alapszerkezetét. A döntő tagolódás ugyanis a Teremtő és a teremtett világ között húzódik. Az ekképpen megnyilvánuló alá-fölérendeltség megkérdőjelezése, a fennálló viszonyrendszer és a földi tekintélyek elutasítása tehát az önhittség manifesztációja, amely végeredményben az isteni rend és az isteni tekintély elleni lázadásban kulminálódik. Ezen kísérlet minduntalan kudarcra van ítélve, hiszen a teremtmény minden törekvése ellenére nem képes meghaladni saját korlátolt mivoltát.

A Dávilával foglalkozó irodalom rendszerint kiemeli, hogy a kolumbiai szerző milyen nagyra becsüli a hierarchiák társadalmi szerepét. Hurtado igen találóan az Andok arisztokratikus gondolkodójának nevezi őt.¹⁹ Ezek a megállapítások kétségkívül helyénvalóak, azonban mindezeket túl ott található Dávila felfogásának egy kevésbé szem előtt lévő oldala. Azon

¹⁸ Szintén itt kell megemlíteni a teljesítmény és különösen a szellemi teljesítmény értékelését. Dávila vélekedése szerint nem önmagában az elvégzett munkába fektetett energiát vagy magát a „végterméket” kell becsülnünk, hiszen mindez csak akkor számít, ha a mögötte álló szándék erkölcsileg igazolható. Pontosán ezen a gondolatmeneten alapul a szerzőnek például a technikai-technológiai tudásra vonatkozó kritikája, de erről a későbbiekben még lesz szó.

¹⁹ Mauricio Galindo HURTADO: *Un pensador aristocrático en Los Andes: una mirada al pensamiento de Nicolás Gómez Dávila*, *Historia Crítica* 19. (2000), 11–21.

mellékesnek tűnő megjegyzése, miszerint „csak a halál demokrata”, magában rejti, hogy bizonyos tekintetben viszont igenis létezik emberek közti egyenlőség. A fent vázolt különbségek dacára ugyanis mindannyiunknak számolnunk kell múltandóságunkkal, azzal, hogy bármit is teszünk, létünk hatáiról nem feledkezhetünk meg. Továbbá megegyezünk abban, hogy eredendően bűnösök vagyunk, amin változtatni szintén nincsen módunk. Mindebből viszont nem következik, hogy ne lenne ezzel kapcsolatban tennivaló. Sőt: a kereszténység legfontosabb feladata, hogy folyamatosan emlékeztesse az embereket lényük korlátoltságára.

Demokrácia

*A demokrata számára a szabadság nem abban áll, hogy elmondhatja azt, amit gondol, hanem hogy nem kell meggondolnia, mit mond.*²⁰

*A demokrácia az ember megváltását reméli és az embernek vindikálja a megváltói szerepet.*²¹

*Amit egyetlen talpnyaló sem mer mondani a zsarnoknak, azt mondja a demokrata a népnek.*²²

Dávila úgy vélte, hogy az uralkodó eszmék határozzák meg az emberi közösségek játékszabályait. Ekképpen lehetséges, hogy az egyenlőségelv széleskörű elterjedése teremtette meg az alapjait a politikai berendezkedés mélyreható átalakulásának. Az egalitárius eszme megerősödése tehát maga után vonta, hogy a hagyományos hierarchikus társadalmakat – amelyek egyébként sajátos tradícióiknak megfelelően igen eltérő jellegzetességeket mutattak – fokozatosan felváltották a demokratikus alapokon nyugvó politikai rendszerek.

Korábban már érintőlegesen esett arról szó, hogy a hierarchiák elleni küzdelemhez szükséges indulatok szításához legkönnyebb az arctalan és anonim sokaság hiúságára apellálni. Ebben a gondolatban nem nehéz fellelni a tömeg platóni kritikáját, amely a demokratikus hatalomgyakorlás egyik következményének azt tartja, hogy a középszerű többség alantas vágyait kiszolgálva demagóg politikusok veszik át az ország vezetését. A választási időszakok alkalmával csúcsra járatódó ígéretkampány és kiváltképp a „bölc” nép döntésének felmagasztalása lehetetlenné teszi a jó politikai vezető kiválasztását. A népfelség elve tehát hiába próbálja az isteni mindenhatóság²³ mintájára a választókhöz rendelni azt a jogot és tudást, hogy a tömeg döntése – annak tartalmától függetlenül – mindenképpen helyes lesz, a demokratikus eljárás végeredménye elkerülhetetlenül kudarc lesz. Ráadásul a szüntelenül változó választói elvárások miatt az emberi együttélés keretei olyannyira kiszámíthatatlanná válnak, hogy a politika világa a permanens instabilitás terepévé lesz.

²⁰ Nicolás Gómez DÁVILA: *Escolios a un texto implícito. Selección*, Villegas, Bogotá, 2001, 58 (saját fordításom). [A továbbiakban: *Escolios*.]

²¹ *Széljegyzetek*, 24.

²² *Széljegyzetek*, 43.

²³ Ezen a ponton egyértelműen érezhető Tocqueville hatása, aki híres művében, *A demokrácia Amerikában* című könyvében külön részt szentel a többség zsarnokságának és mindenhatóságának. Nem melleleg Dávila többször is nevesíti aforizmáiban a francia gondolkodót.

A liberalizmus két fajtája

Dávila a modern kor ideológiái közül legnagyobb figyelmet a demokrácia bírálatainak szenteli, azonban kitér a felvilágosodáskor keletkezett más szellemi áramlatokra is. Kiemelkedik közülük a liberalizmus, amellyel kapcsolatban differenciáltabb módon vélekedik. Élesen megkülönbözteti két fajtáját: az első magán viseli az egalitarizmus jegyeit, ugyanis a szabadságot azért tartja fontosnak, azért küzd érte, hogy az ember felelősség és következmények nélkül tehesse meg azt, amit szeszélye megkíván. Ezen, egyenlőség központú szabadságideának nélkülözhetetlen eszköze a tolerancia, mely kizárja a különböző gondolatok, cselekedetek és létformák megítélését. Ez a felfogás a teremtett világ adta és a hagyományok csiszolta keretekben a saját, kicsinyes vágyainak korlátozását látja, amelyek nem engedik, hogy érvényesítse autonóm módon formált akarátát. Ezen elképzelés végpontjában a minden lehatároltságtól megszabadított alany áll, aki istenként rendezi be üresen tátongó univerzumát.

A fenti gondolatmenetben megfogalmazott problémára adhatott volna Dávila egy, az ember közösségi jellegét középpontba állító választ – mint tették ezt egyes konzervatívok, például Edmund Burke. Ezek a szerzők általában azzal érvelnek, hogy a tradíciók teremtik meg azt a kiszámíthatóságot biztosító társadalmi feltételrendszert, amely lehetővé teszi a társas lény mivoltunkból következő közösségi szabadság megélését. Ezzel szemben a kolumbiai filozófus más, némiképp meglepő utat választott. Az ő értelmezésében a szokások vagy még inkább a rítusok adják meg a mindennapi élet azon bejáratottságát, hogy az ember szabadon fordíthassa az energiáit az élet igazán jelentős és értékes dolgaira. Ezalatt ő az elmélkedést és az elmélyülést értette, vagyis számára kulcsfontosságú volt, hogy a társadalmi-politikai viszonyok hagyományok által biztosított gördülékenysége megfelelő alapot nyújtson az egyénnek ahhoz, hogy a földi lét korlátozottsága ellenére nyitottá válhasson a teológiai dimenzióra.

*Ha az ember nem hisz Istenben, akkor az egyetlen tisztességes alternatíva a közönséges Utilitarizmus marad. Minden más puszta retorika.*²⁴

*Isten számára nincsenek mások, csupán egyének.*²⁵

Láthatjuk, hogy az előző bekezdésben vázolt felfogás sok szempontból átfedést mutat John Stuart Mill gondolkodásával. Érdekes, hogy Dávila nem foglalkozott az ember közösségi természetével. Számára az egyén az az egység, amelynek a politika immanensen teológiai meghatározottságán túl érdemi figyelmet kell szentelni. Még amikor társas kapcsolatokról beszél – például a barátság fogalma kapcsán –, azt is két egyén különleges érintkezéseként fogja fel. Ez a megközelítés konzekvensen beágyazott a vallás elsődlegességét valló filozófiájába: állítása szerint Isten és ember sajátos relációja Isten és egyén közt nyeri el igazi értelmét.

A milli-felfogással való rokonszenve azonban értelemszerűen nem jelent teljes azonosulást. Az utilitarizmusban sokkal inkább a modern világban való túléléshez szükséges menekülőtut látja, amely – ha feltételesen is, de – lehetőséget teremt a felvilágosodás eszméit nem

²⁴ *További szelvények*, 145.

²⁵ *Escolios*, 10 (saját fordításom).

osztó emberek számára, hogy többé-kevésbé megteremtsék a méltó élet alapfeltételeit. Abban az esetben, ha az individuumnak megadatik a saját, leszűkített valóságába való visszavonulás esélye, akkor a modernitás gépezete nem képes teljes pusztítást végezni.

Progresszió

Egyrésről a radikális haladó²⁶ nem érti, hogy ítélné el a reakciós egy cselekedetet, melyet elfogad, másrésről a liberális haladó nem érti, hogy fogadhat el egy cselekedetet, melyet elítél.

Az első azt várja tőle, hogy ne marasztalja el, ha elismeri, hogy a cselekedet szükségszerű, a második pedig azt, hogy ne pusztán tartózkodjon, ha belátja, hogy a tett helyteleníthető. Az megadásra szólítja fel, ez cselekvésre. Mindketten bírálják a vereségben tanúsított hűségét.

A radikális haladó és a liberális haladó valójában különböző módon róják meg a reakciót, mert míg az egyik úgy tartja, hogy a szükségszerűség értelem, addig a másik állítása szerint az értelem szabadság. Az eltérő történelempé szabja meg a bírálatot.²⁷

Mint korábban említettem, Dávila az aforizma műfajának alkalmazásával tudatosan törekedett a szisztematikus elméletalkotás elkerülésére. Ez a tény sok esetben megnehezíti az olvasó dolgát, ám A hiteles reakciós című esszéjében röviden összegzi filozófiája alapjait. Ezen írásában summázza a töredékei segítségével rekonstruálható gondolkodását.

Dávila meglátása szerint korunk két meghatározó szellemi áramlata, a kommunizmus és a helytelenül felfogott liberalizmus osztoznak abban, hogy mindkettő a modern haladásfoglalom rendszerbe foglalt kifejeződései.²⁸ Igaz, különböző irányú progressziót vallanak: míg a kommunista meggyőződés a történelmet a szükségszerűség útjaként értelmezi, addig a liberális eszme a szabadság folyamatos és megállíthatatlan terjedésében jelöli meg az események mögött álló fő mozgatórugót. Mindazonáltal nem szabad engedni, hogy a látványos különbségek eltereljék a figyelmet arról, hogy egy fontos tekintetben, progresszív karakterükben megegyeznek.

A kommunizmus és a liberalizmus is magán viseli a haladást középpontba állító irányzatok ideologikus vonását. Dávila megközelítésében ez azt jelenti, hogy redukált gondolkodás folyamánaképpen jöttek létre, másképp fogalmazva kialakulásukhoz elengedhetetlen volt az intellektuális tevékenység kereteinek radikális szűkítése. Ez abból ered, hogy a felvilágosodás filozófusai kizárták nézőpontjukból az emberen túli világot, és ekképpen kívül rekesztették vizsgálódásukkor a teológiai dimenziót. A teljességre való törekvés hiányából ered, hogy az ideológiákat nem tekinthetjük filozófiai produktumoknak, hiszen egyértelműen lemondanak a megszerzendő bölcsesség immanensen átfogó jellegéről.

²⁶ A „radikális haladó” sajátos fogalma egyértelműen a marxista-kommunista elveket valló emberre utal.

²⁷ *A hiteles reakciós*, 6.

²⁸ Érdekes kérdés, hogy miként illeszkedik a demokrácia az itt felvázolt, kommunizmus-liberalizmus megkülönböztetésen alapuló gondolatmenetbe. Az egyik lehetséges válasz, hogy az egalitarizmust és népszuverenitást valló eszme esetlegességéből fakadóan nem tesz eleget a haladáskonceptió követelményeinek, de ez a magyarázat sem teljesen kielégítő.

Második, nem kevésbé fontos jellegzetességük, hogy mindkettő egy olyan világ megteremtését vagy elérését tűzi ki célul, amely alapvetően eltér az Isten által teremtett univerzumtól. Az utópia mint az emberiség elé skiccszerűen megrajzolt földi mennyország képe nem más, mint az ember nyughatatlanságának és határtalan igényeinek végső vizualizációja. Ha mögéje nézünk, akkor a valóság és a vágyak összehangolatlanágát találjuk, amely a számunkra adott feltételrendszer el nem fogadásából ered. Azonban azt is hozzá kell tennünk, hogy habár Dávila többször is élesen bírálja az utópikus gondolkodást, kritikája nélküli azokat az érveket, amelyek kifejezetten az utópia természetére vonatkoznak. A témába vágó széljegyzetek nem alkotnak önálló csoportot, csak a haladás-koncepció értelmezési keretében nyernek valódi jelentést.

A progresszió modern gondolata egy olyan történeti léptékű menetrendet vázol az emberiség elé, amelynek teljesülése esetén létező világunk összes defektusa kiküszöbölődik. Ezen idea éltetője és mozgatórugója azon feszültség hangsúlyozása, amely ideológusai szerint a teremtett realitás hiányosságai és az elképzelt állapot tökéletessége között húzódik. A kettő nagyívű összekötése maga a haladás folyamata. Mint érzékelhetjük, a fogalom kulcseleme a felfüggeszthetetlen mozgás. Ez nem véletlen, hiszen az utópiában megfogalmazott célok csak akkor érhetőek el, ha lépésről lépésre közelítünk az ideálisnak tartott jövő felé.

A folyamatos menetelés elvárásából következik, hogy ha bármilyen oknál fogva megszakad a fejlődés – *horribile dictu* valamiféle visszarendeződés jelei mutatkoznak a történelem horizontján –, akkor a haladó úgy érzi, a világ letért az egyedül kívánatos nyomvonalról. Ha meglátása szerint nem az előzetes terveknek megfelelően alakul az események láncolata, abban az esetben nem tud és nem is akar beilleszkedni az éppen aktuális társadalmi keretek közé, mert számára a fejlődés megakadása csupán időszakos kisiklás vagy átmeneti visszafordulás lehet, de semmiképpen sem vezethet az utópia és az odavezető út megkérdőjelezéséhez. Ez logikus, hiszen a haladót önértelmezésének feladására kényszerítené az, ha kiderülne a progresszió illuzórikus mivolta.

Fontos megérteni, hogy a fenti eszme megalkotói, az ideológusok nem egyszerűen egy világnézetet fejtenek ki, amikor egy szabott irányú és dinamikájú történelemszemlélet segítségével megpróbálják értelmezni a történések egymásutánosságát, hanem élharcosaivá válnak az általuk megalkotott programnak. Az emberek bevonásának igénye a haladás természetéből fakad. Pillanatok alatt megkapják a le- és elmaradottság bélyegét azok, akik nem igazítják magatartásukat a fejlődés éppen aktuális szintjéhez, azaz röviden összefoglalva: akik nem modernnek. Jól mutatja a felfogás különös abszurditását, hogy a tegnap újító reformereiből könnyen a holnap avított gondolkodású védelmezői lehetnek.

Ahogy az előbbiekből is kitűnik, Dávila komoly figyelmet szentelt annak, hogy mélységében feltárja a felvilágosodást követő évszázadok progresszív irányultságát, ugyanis ebben vélte felfedezni a modernitás eszenciáját. Döntő különbséget vél felfedezni a világhoz való viszonyulás tekintetében. A hagyományos felfogás szerint az ember fő feladata abban rejlik, hogy az isteni renddel összhangban, abba szervesen illeszkedve keresse a méltó élet lehetőségeit. Ennek elengedhetetlen feltétele, hogy tudatosítsa magában korlátoltságát és elismerje a teremtésnek való alárendeltségét. A tradicionális meggyőződés az univerzumot formáló ervek állandóságát hangsúlyozza: nincs a történelem eseményeinek egy világosan kirajzolható

vezérfonala – vagy ha mégis, akkor az számunkra értelmezhetetlen, mert a racionalitás fogalmaival leírhatatlan. Létezésünk adott feltételeiből azonban nem következik statikusság és kiszámíthatóság. Éppen ellenkezőleg: a számunkra kibogozhatatlanul összetett világunkban folyamatosan új, addig nem tapasztalt jelenségekkel találkozhatunk, melyek vissza-visszatérően demonstrálják az isteni akarat kifürkészhetetlenségét. A progresszió ebben a kérdésben is téved: a haladás redukált mivoltából adódóan az elképzelt fejlődés nem a földi mennyországot, hanem a kollektíven unatkozó emberiséget hozza el.

Amikor Dávila a teremtés komplexitásáról beszél, kiemelten foglalkozik az emberi természettel is. A felvilágosodást megelőző korokban általánosan elfogadott volt, hogy habár élehetünk eltérő történelmi korokban vagy különböző kulturális keretek között, antropológiai alapjaink megegyeznek, és ezen érdemben nem tudunk változtatni. A modernitás progresszív felfogása ezen a téren is felborította a hagyományos meggyőződéseket; a minket körülölelő viszonyok megváltoztatására vonatkozó törekvését kiterjesztette az emberre is. Célul fogalmazta meg lényegünk radikális átformálását: avított, beszűkült, defektusokkal terhelt mivoltunk helyett egy felvilágosult és morális értelemben tiszta ember képét vetíti elénk. Mindazonáltal a haladó minden ígérete dacára az emberi nem megjavulása helyett korábban nem látott katasztrófák és a kollektív szenvedés kora jött el.

Technika

*Ha nem létezne transzcendencia, a Föld iparosítása lenne a történelem neveléses kulminációja.*²⁹

*Ha valami fizikailag lehetségessé válik, a modern ember morálisan is rögtön elfogadhatónak találja.*³⁰

Dávila a modernitás egyik legfőbb jellegzetességének tartja annak a technikai-technológiai tudás és fejlődés iránti vonzalmát. Ezen vonása szoros kapcsolatban áll a felvilágosult megközeletés racionalizált karakterével. A haladó meggyőződése szerint a modern természettudományok eredményeinek felhasználásával lehetőségünk nyílik az eredendően veszélyekkel – vagy legalábbis kényelmetlenségekkel – teli univerzum megjavítására. Az élet szcientista alapokon nyugvó megreformálása lépésről lépésre orvosolja³¹ környezetünk tökéletlenségéből adódó súrlódásokat. A naponta érkező felfedezések és találmányok hosszú sora a progresszív elvárások szerint fokozatosan felszámolja a történelem eddigi szakaszának összes hiányosságát, és ezt követően a mindenre kiterjedő komfort kora érkezik el.

Az emberi élet problémáktól és kihívásoktól való megtisztítását azért tartja különösen veszélyesnek Dávila, mert meggyőződése, hogy a törekvés mögött ott húzódik egy alternatív univerzum kiépítésének vágya, mely a modernnek számára kiszámíthatatlansága miatt elutasít-

²⁹ *További széljegyzetek*, 31.

³⁰ *További széljegyzetek*, 19.

³¹ A kolumbiai filozófus fokozott fenntartással viseltetik az orvostudomány korunkban játszott kiemelt szerepével szemben. Különösen negatívan ítéli meg azt a tendenciát, miszerint létünk alapproblémáinak megoldását a testi fogyatékoságaink kiküszöbölésével kívánjuk megoldani. Szorosan idekapcsolódik a pszichológia térnyerése is. Dávila különösen aggályosnak látja, hogy a szellem és a lélek gondjaira rendszerszerűen tudományos jellegű válaszokat várunk.

tandó teremtés helyett egy steril és mindennemű izgalomtól mentes világ létrehozását célozza meg. Ezen ambíció következménye azonban előreláthatóan egy olyan lélektelen gépezet lesz, ahol a méltó emberi létezésnek nincs helye. Napjaink társadalmi-technikai folyamatainak érzékelhetően egyetlen törekvése van: levenni az egyénekről az örök emberi kérdések tudatosításához szükséges felelősség terhét azért, hogy azt a képzetet alakítsa ki, miszerint a fizikai dimenzió meghódítása után nem kell többet foglalkoznunk mivoltunk immanens problémáival.

A könnyű élet képét hordozó koncepció csábító ígéretei dacára nem az emberiség fényes jövőjét hozza el, hanem egy olyan korszakot, amelyben a mindennapok megkönnyítése csak az elembertelenedés árán érhető el. Azzal, hogy megszabadítjuk magunkat az összes, megpróbáltatást jelentő feladattól, intellektuális és morális dekadencia felé taszítjuk társadalmunkat. Precízebben fogalmazva: a modern élet sterilitása az ember szellemi és erkölcsi karakterét szünteti meg, továbbá eltakarja előlünk a transzcendencia lehetőségét. Az utóbbi az oka annak, hogy a napjainkban rendre megjelenő civilizációs válságok egyre roncsolóbb hatással bírnak. Ugyanis minden egyes krízis fellebbenti a fátylat arról a tényről, hogy az a világ, amelyet mi egésznek és lezártnak vélünk, nem több, mint egy burok, melyet a felvilágosodás ideológiái készítettek. Az ezzel való szembenézés fájdalomossága mutat rá igazán arra, hogy az isteni teremtés mennyivel több szabadságot kíván számunkra, mint a gépiesítettség kilúgozott valósága.

Egyház

A modern klérus földi problémák megoldását várja a kereszténységtől – így kevervén össze az utópiával.³²

Miután nem sikerült elérnie, hogy az emberek tanítása szerint éljenek, a jelenlegi egyház elhatározta, hogy aszerint tanít, ahogyan az emberek élnek.³³

Az intézményesített katolicizmus sem maradhatott ki az elmúlt 250 évben bekövetkezett változásokból. Dávila különös aggodalommal szemléli, hogy a modernitás tendenciái hogyan törtek be az egyházba is, holott az európai civilizáció nagyszerű korszaka elképzelhetetlen lett volna a kereszténység alapvetéseire való támaszkodás nélkül. A nyugati kultúra vallási gyökerei miatt még fájdalmasabb Dávila számára látni, hogy a modern eszmék elleni védelem egyik utolsó bástyája miként adja meg magát a felvilágosodás mindenre kiterjedő térhódításának; sorsa nem elsősorban a tradicionális világban betöltött szerepe miatt elkeserítő, hanem mert hanyatlása egyben a létezésről alkotott tudásunk hanyatlásának legszembetűnőbb tünete. A mélyreható változások első ismérve, hogy a haladás követelésének engedve az egyház elkezdte követni az „új idők szavát”. Azaz működését a progresszió elveinek megfelelően folyamatosan áthangolja annak érdekében, hogy követhesse az éppen aktuális trendeket. Ezen magatartás oka a hívek elvesztésétől való félelemben rejlik: a klérus reformtörekvéseinek háttérében az az elgondolás húzódik meg, hogy ragaszkodva a hagyományokhoz könnyen megkaphatják az „avított” és az „anakronisztikus” jelzőket, végeredményben pedig el kellene viselniük a nép-

³² *További széljegyzetek*, 56.

³³ *Széljegyzetek*, 27.

szerűtlenség ódiomát. A szokások és a rítusok szigorú rendjének megbontása azonban az egyházat menthetetlenül kiteszi a gyorsan változó divatok kénye-kedvének.

Annak a másik jelét, hogy a modernitás áthatja a katolicizmust, Dávila az egalitárius meggyőződés és ennek következtében a demokratikus formák terjedésében látja. Az egyenlőségelv megerősödése azonban egyértelműen téves kiindulópontra vezethető vissza. Az Isten és a teremtett világ közti alá-fölrendeltségi viszonynak a földi keretek között az egyházban kell kicsinyített formában leképeződnie. Ez értelemszerűen csak akkor valósulhat meg, ha a katolicizmus szerkezetileg is magán viseli a hierarchikus vonásokat. A hitelvek és a rítusok az öröktől adott teológiai felépítmény kikristályosodott lenyomatai, ezért ezeket semmiképpen sem lehet a többség változékonny akarátának kitenni. Az egyháznak tehát nem szabad engednie, hogy a társadalmi elvárások alakítsák belső működését és azok szabják meg a tanítását. Sokkal inkább feltétlenül ki kell tartania amellet, hogy az általa közvetített isteni elvek jelentsék a mintát, amely formát ad az emberek mindennapi tevékenységének és gondolkodásának.

A haladás és a demokrácia megjelenésén túl Dávila még egy változást érzékel a modern egyház tekintetében. Nagyhatású, ám annál veszélyesebb tévedésnek tartja, hogy a klérus félreérti mind saját, mind a vallás szerepét. A papság manapság úgy gondolja: a hit pusztán arra hivatott, hogy megkönnyítse az emberek földi életét és megoldást nyújtson az őket gyötrő szenvedésekre. A modern elképzelés szerint az egyház feladata lenne, hogy eligazítást adjon a társadalomnak, miként kezeljék a számukra folyamatos nehézséget és kint okozó problémákat. Ez az elgondolás azonban tévút, méghozzá az utópikus felfogás csapdája. Dávila úgy látja, hogy napjainkban a klérus szem elől téveszti azt a hosszú évszázadok során elfogadott bölcsességet, mely szerint a mennyországot nem lehetséges földi körülmények között megvalósítani, sőt minden erre irányuló kísérlet pusztító következményekkel jár. A tökéletes világ berendezése helyett az egyháznak arra kellene összpontosítania, hogy tudatosítsa és elmélyítse a társadalomban az emberi gyarlóság és az eredendő bűnösség tényét. Ezzel összhangban pedig nem az isteni rend felborítására kellene sarkallnia a híveit, hanem arra, hogy azzal harmóniában törekedjenek megtalálni a méltó élet lehetőségeit.

Érdekes megfigyelni, hogy Dávila sajátos individualizmusa mennyire meghatározza a katolicizmussal kapcsolatos álláspontját is, ugyanis jóval kisebb figyelmet szentel az egyháznak mint közösségnek. Természetesen fontosnak tartja a vallásnak a társas viszonyokra gyakorolt hatását, ám meglátása szerint az csupán a keretet teremti meg arra, hogy az ember kibont hassa a transzcendenciára való érzékenységét, mert a hit végsősoron az egyén és Isten közti kapcsolatban nyilvánul meg a maga teljességében.

A reakció

*A reakció csupán egy utas, aki méltósággal szenved hajótörést.*³⁴

*A reakció nem a lehetséges tanácsadója, hanem a szükségszerű gyóntatója.*³⁵

*Reakciónak lenni amnyi, mint nem bizonyos megoldásokban hinni, hanem élesen érzékelni a problémák összetettségét.*³⁶

Nem véletlen, hogy Dávila önmeghatározásával csak most, írásom végén foglalkozom. Az általa büszkén vállalt „reakció” jelző már etimológiai szempontból is magában hordozza azt, hogy létrejöttéhez az általa opponált jelenségek meglete elengedhetetlen. Pontosan ebből fakad, hogy a dávilai gondolkodás felfejtéséhez először azokat a tényezőket kellett szemügyre vennünk, amelyek elutasítása vagy tagadása indukálja benne a modernitással való határozott szembehelyezkedést. Mindazonáltal miután áttekintettük bírálatai tárgyát képező legfontosabb kérdéseket, érdemes rátérnünk az önmagára alkalmazott definíció pozitív aspektusára is.

Az ideológiák szűkített tartalmiságával szemben a „reakció” kifejezés a valóság gazdagsága iránti fogékonyságot takarja, amelynek megértéséhez akkor jut a legközelebb, ha képekben fogalmazza meg gondolkodását. A modern kor leszűkített világmagyarázata és a létezés komplexitása közti szakadéknak a nyelvi kifejeződése az a Dávila által gyakran alkalmazott aforizmaszerkezet, amely a nem–hanem kettősségére épül. Ezen struktúra második tagja jellemzően kevésbé kézzelfogható választ ad a tagadott állítás konkrétságával szemben.

Fontos megfigyelni, hogy felfogásában a reakció attitűddel bíró ember nem kívánja felvenni a harcot a felvilágosodás eszméivel, ugyanis nem lát érdemi esélyt arra, hogy a történelem korábbi korszakának számára idillikusnak tűnő állapota visszatérjen. Emellett – még ha jogosnak tartja is a modern idők pusztításával szemben fellépők harcias hozzáállását – érzékel benne valamiféle közönségességet, amely az igaz meggyőződésen alapuló elképzelést is a felvilágosult–anakronisztikus dichotómiában helyezi el. Ennek következménye, hogy a haladás ellen lázadók voltaképpen elfogadják a progresszió által megfogalmazott értelmezési keretet. Annak érdekében, hogy elkerülje a fenti csapdát, elvei megállapításakor a reakció egész egyszerűen figyelmen kívül hagyja a felvilágosodás tényét. Ez azt jelenti, hogy a politikai-teológiai egység gondolatát a modernizálódásra való tekintet nélkül alkalmazza a modernizálódás korában.

Ha az elvei kialakításánál nem is játszanak szerepet az elmúlt 250 évben lezajlott folyamatok és a mögöttük álló ideák, a meggyőződéseit tápláló igazságok felfedésénél és tudatosításánál igenis nagy jelentősége van annak, miért és hogyan alakult át világunk a felvilágosodás hatására. Dávila számára különös kihívást jelent, hogy tanulmányozza és megértse, miként térnek vissza az emberi természet örök jellegzetességei időről időre a történelem során. Itt is érvényes az elmélyülés és a külvilág iránti passzivitás kettőssége, amely csak a társadalomból való kivonulással valósítható meg.

³⁴ *Széljegyzetek*, 15.

³⁵ *További széljegyzetek*, 168.

³⁶ *Széljegyzetek*, 15.

Ezek alapján tehát elmondhatjuk, hogy a reakciós gondolkodás nem más, mint az a világnézet, amely a modern korban képes biztosítani az egyén számára a hagyományok által kiérlelt szellemi feltételrendszert. A felvilágosult kor mechanikus világában ez egy tisztán individuális létforma keretei közt juthat érvényre – ebből viszont nem következik az, hogy a ma embere számára lehetetlenné válna a méltó emberi élet megélése. Dávila meggyőződése szerint a létezés végső kérdései ugyanis a társadalmi berendezkedés, azaz a minket körülölelő intellektuális környezet minőségétől függetlenül mindenkor az egyén és Isten közti viszonyban fogalmazódnak meg. Az individualitással párosuló politikai-teológiai meghatározottság tehát itt is tetten érhető: a politikai kondíciók jelentős mértékben ronthatják vagy javíthatják az emberi egzisztencia körülményeit, ám arra nem képesek, hogy teljesen eltöröljék az örök értékek meg-megnyilvánuló magvát.

Ezek után jogosan merülhet fel a kérdés, hogy érdemes-e megkülönböztetni a reakciós gondolkodást a konzervativizmustól. Utaltam már arra, hogy Dávila minden ízében tiltakozik a modernitás által kijelölt értelmezéstől, amely az eltérő álláspontokat a felvilágosodás koordinátarendszerében helyezi el. Dávila nem hajlandó gondolkodását annak mentén kategorizálni, hogy elutasítja vagy elfogadja-e a modern eszmék képviselte világot. Ez egy érthető álláspont, azonban sokkal inkább tűnik nyelvi leleménynek, semmint tartalmi innovációnak. Ha megnézzük azt, hogy a kolumbiai szerző miként vélekedett a gondolkodása fundamentumait meghatározó kérdésekben, akkor azt láthatjuk, nem tér el érdemben attól, amit általában a konzervativizmus fogalma alatt értünk: az emberi természet állandósága, a túlzott racionalitással szembeni szkepszis, a világ tökéletesíthetőségének tagadása egytől egyig olyan gondolatok, amelyek rendszeresen felbukkannak más konzervatív alkotók műveiben is.

A reakciós fogalmának önmeghatározásként való megjelenése tehát nem igényli a hagyományos politikai-eszmei kategóriák újrafogalmazását. Ez már csak azért is igaz, mert a konzervativizmus heterogenitása és konceptuális tágassága mindig is lehetőséget adott arra, hogy az alapvetéseikben egyező szerzők különbözőképpen címkézzék gondolkodásukat. A dávilai reakciót tehát sokkal inkább tekinthetjük a konzervatív világnézet provokatív megnevezésének, semmint attól elkülönülő eszmei irányzatnak.

Összegzés

Írásomban Nicolás Gómez Dávila gondolkodását a politikai teológia fogalmát középpontba állítva vizsgáltam. Miután felvázoltam sajátos műfaji megoldásokkal dolgozó kolumbiai szerző olvasásának egy lehetséges módját, azt láthattuk, hogy az őt foglalkoztató legfontosabb témák esetében mindegyikében megtalálható a politika és a vallás egységének tézise. Legyen szó a tudásról, az egyenlőtlenségről, a demokráciáról vagy éppen a progresszióról, Dávila álláspontja szerint valamennyi kérdés mélyén ott rejlenek a teológia alapproblémái. Ezen tény kikerülhetetlensége folyton-folyvást szembesíti a ma emberét a modernitás kudarcával.

Dávila sokszínű és sokrétű gondolkodó, akinek az aforizmái egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek a konzervatív politikai térfélen. Azonban a széljegyzet műfaja nemcsak lehetőségeket, hanem számos veszélyt is tartogat magában. Az önkényesen kiemelt gondo-

latok idézése felveti azt a dilemmát, hogy az önmagában álló citátum vajon nem veszíti-e el teljesen eredeti értelmét, ha nem a többi aforizmával összefüggésben vizsgáljuk. Éppen ezért fontos felfedezni a kolumbiai filozófus munkásságában végighúzódó szellemi fundamentumokat. Mint ahogy azt láthattuk, a politikai teológia olyan alapvetés, amely folyamatosan és jól beazonosíthatóan felbukkan az aforizmák mögött.

A hídon túl Montenegró, alul a Tara folyó (Hum határátkelő, Bosznia-Hercegovina)